

НЕСТАНДАРТНИТЕ И СТАНДАРТНИТЕ ЖЕСТОВЕ С ГЛАВА ЗА СЪГЛАСИЕ И НЕСЪГЛАСИЕ В БЪЛГАРСКАТА НЕВЕРБАЛНА СИСТЕМА (Опит за описание и анализ)

Проф. д-р Гочо Гочев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. В статията въз основа на лични наблюдения на реални ситуации се прави опит за описание и анализ на българската микросистема от жестове за съгласие и несъгласие, изпълнявани с глава. Достоверността на изложението се подкрепя с представянето на жестовете в сцени от български филми. Микросистемата включва паралелно функциониращи жестове, които са както нестандартни, т.е. присъщи на българското общуване и неприсъщи за общуването на огромната част от другите народи, така и стандартни, характерни както за общуването на другите народи, така и за българското. Установяват се техните различия в изпълнението, условията за разграничаването им в процеса на общуване и системният им характер.

Ключови думи: жест; невербално общуване; нестандартен; несъгласие; стандартен; съгласие

В процеса на общуването категориите *съгласие/несъгласие* отразяват реакцията на адресанта на думите на адресата и обединяват репликите им в диалогично единство, което в определена степен предопределя по-нататъшния ход на комуникацията.

Реализирането на тези категории във форма, достъпна за възприемане, става най-вече вербално, чрез лексикалните единици от семантичното поле за *съгласие/несъгласие*, които се обединяват от компонентите ‘*съвпадащо мнение*’ (*съгласие, потвърждение, утвърдителен отговор, договаряне, единомислие, единодушие, одобрение* и под.) и ‘*несъвпадащо мнение*’ (*несъгласие, отричане, отрицателен отговор, възражение, неприемане, отказ, забрана, опровержение* и под.).

В по-малка степен, но достатъчно осезаемо в общуването на българите присъстват и невербалните средства за *съгласие/несъгласие*. В комуникацията им, както впрочем и при много други народи, *съгласието/несъгласието* се изразяват преди всичко посредством жестове с главата, която се движи във

вертикалната („нагоре – надолу“) или хоризонталната („наляво – надясно“) плоскост (вж. Kregjdlin i dr. 2020). Срв. в общуването на българите¹:

– движение по вертикал: ● Овчарят. *Искаш ли да се изкълем, а?* Мария (*движение на главата по вертикал*). *Ти*. Овчарят. *Защо?* Мария. *Много е студена водата* [Козият рог, 01:03:34]². ● Радо. *Ще ти благодаря, така ли?* Албена (*движение на главата по вертикал, лек наклон на тялото напред*). *Да*. Радо. *Значи искаш да се върна в Падево, така ли?* Албена (*движение на главата по вертикал, лек наклон на тялото напред*). *Да, искам* [Всичко е любов, 00:36:50];

– движение по хоризонтал: ● Мария. *Аз искам да съм като теб!* Ирина (*движение на главата по хоризонтал*). *Това е невъзможно! Всеки мисли и преживява нещата по свой начин* [Обич-1, 00:09:59]. ● Мария. *Ирина! Ти непременно ли трябва да заминееш?!* Ирина (*движение на главата по хоризонтал*). *Трябва* [Обич-1, 00:09:54].

Съгласието и несъгласието могат да бъдат изразени и с други невербални средства, срв.: ● *Метисът свежда утвърдително тежките си клепачи* (Райнов)³. ● – *Злато имаш ли? Жълтица уста затваря. Иначе... ще доложим на началството. Оня вдигна рамене: няма* (Давидков).

Жестовите от този тип играят по-скоро второстепенна роля при изразяването на *съгласие/несъгласие*. Основен инструмент са българските жестове, изпълнявани с глава, притежаващи специфика, която ги прави уникални единици на невербалното ни общуване.

Настоящата статия е посветена на българските жестове с глава, означаващи *съгласие/несъгласие*. Основна цел е описанието на тези единици и системното проследяване на характерните им особености, свързани с физическото изпълнение и семантиката, а също с функционирането и взаимодействието им в процеса на невербалното общуване на българите.

I. Нестандартни и стандартни жестове за *съгласие/несъгласие*: изпълнение, семантика, разграничаване (разпознаване). Българските жестове с глава, означаващи *съгласие/несъгласие*, можем да определим като нестандартни в сравнение със същите жестове на другите народи: изпълняваният по хоризонтал *въртя глава* – „да“ и изпълняваният по вертикал *кимвам с глава* – „не“ са феномен⁴, който винаги привлича вниманието на чужденците в общуването им с българите.

Движението на главата по вертикал и хоризонтал съвсем закономерно поражда илюзията за съвпадение и със съдържанието на характерните за чужденците аналогични жестове, а всъщност е точно обратно: *кимвам с глава* – „да“; *въртя глава* – „не“. По тази причина при общуване с българите у чужденците възникват проблеми с правилното възприемане на съдържащата се в жестовите информация. В това отношение е показателна следната ситуация с чуждестранни туристи, срв.:

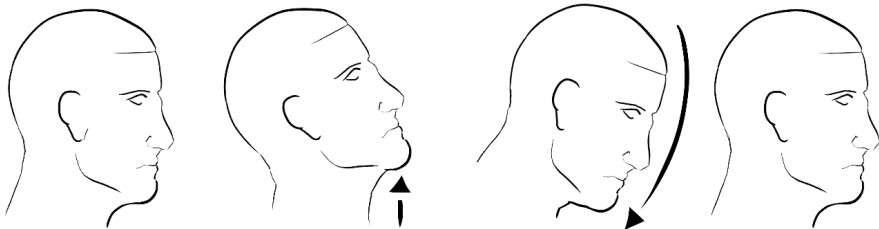
● Новите групи, които пристигаха от западните страни, с всичките трудности при избора на името, с мимики и жестове даваха да се разбере, че искат за екскурзовод Елена Пенкова. Жената на регистрацията не можеше да скрие усмивката си, **клатеше глава наляво-надясно** и ги **уверяваше**, че именно тя ще ги води из залите на Музея, но те, **помислили, че им отказва**, стояха и **настойчиво повтаряха** „Елиън Пенъков, Елиън Пенъков“ (Стойков).

Проблемът за българските жестове за съгласие и несъгласие не е толкова елементарен, както това може да се стори на чужденеца: „не“ – движение по вертикал, „да“ – движение по хоризонтал⁵. Усложнява се от факта, че в българското общуване присъстват и стандартните жестове, т.е. в българската невербална система паралелно функционират две двойки жестове с глава, които се противопоставят и едновременно с това взаимно се допълват.

Формално плоскостта на изпълнението на нестандартните и стандартните двойки съвпада – и при едните, и при другите движението е както по вертикал, така и по хоризонтал, но жестовете, съвпадащи по посока, се различават както по противоположните си значения, така и по участието или неучастието на брадичката в изпълнението им.

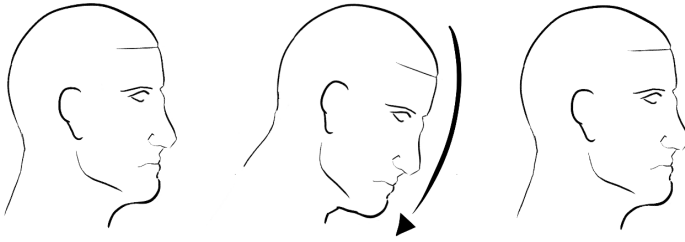
1. Движение на главата по вертикал:

а. (фиг. 1) с участието на брадичката (*кима глава с повдигане на брадичката*⁶) – **нестандартно несъгласие**: брадичката се вдига леко нагоре, след което главата се отпуска надолу и се връща в изходно положение ($\uparrow\downarrow\uparrow$)⁷, срв.: ● Ганета. *Ами... аз да си вървя*. Ревизорът. *Не те ли е страх да се прибираш сама?* Ганета. (*кима глава с повдигане на брадичката*). *Не, не ме е страх* [Матриархат, 00:35:37];

Фигура 1

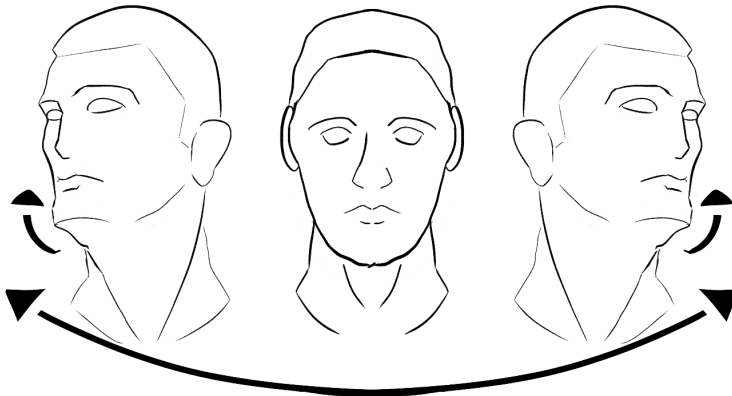
б. (фиг. 2) без участието на брадичката (*кима с глава*) – **стандартно съгласие**: брадичката се наклонява надолу, без да се вдига предварително нагоре, след което се връща в изходно положение ($\downarrow\uparrow$), срв.: ● Милиционер. *Приятел на Тони?* Бащата на Лин (*кима с глава*). *Да, да ...* [Горе на черешата, 01:02:39].

Фигура 2

2. Движение на главата по хоризонтал:

а. (фиг. 3) с участието на брадичката (*въртя глава наляво-надясно с повдигане на брадичката*) – **нестандартно съгласие**: главата се движи наляво-надясно, описвайки елипсовиден полукръг ($\uparrow \curvearrowright \uparrow$) с брадичката, която в крайните точки на движението се повдига леко, след това главата се връща в изходно положение., срв.: ● Глас. *А какво ще кажеш, ако ти изберем едно ново име? Например „Рицарят на блестящия кристал“.* Ваня. *Хубаво е! Ъхъ!* (*Върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката.*) [Рицар без броня, 01:14:06].

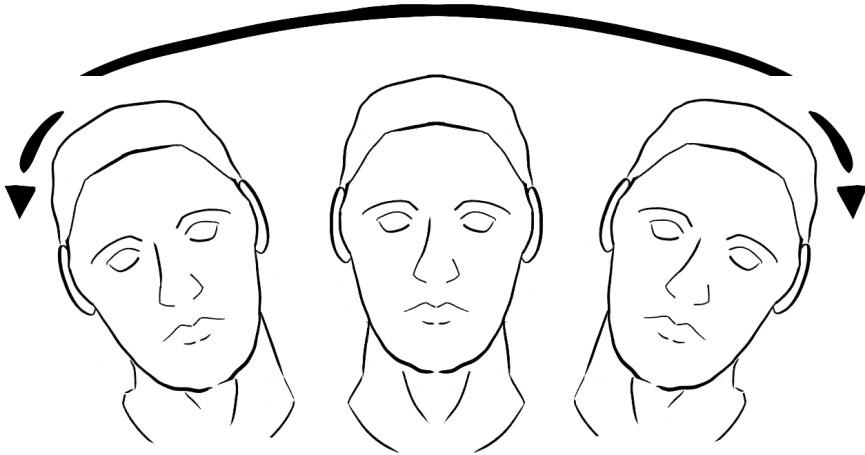
Фигура 3

Тук трябва да отбележим, че в българското общуване се използват още два жеста за нестандартно съгласие.

Първият жест *въртвам глава наляво или надясно с повдигане на брадичката* е съкратен вариант на описания по-горе (фиг. 3): главата рязко се врътва само наляво или само надясно като в крайната точка на движението брадич-

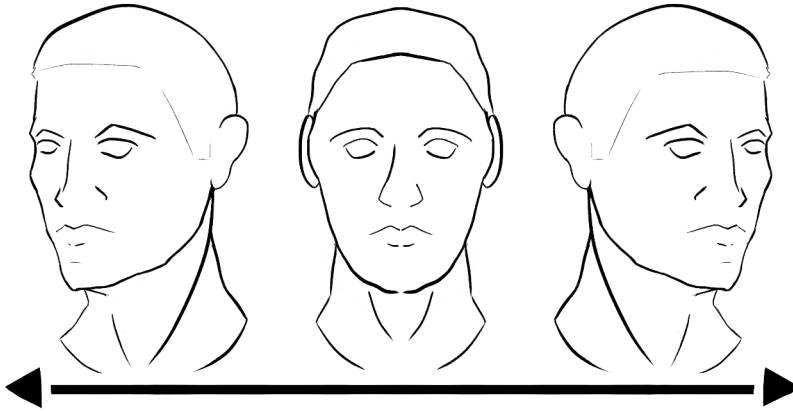
ката леко се повдига нагоре, след това главата се връща в изходно положение, срв.: Пешев. *Антоне, я ела тука!* Антон (*приближава се*). Пешев. *Антоне, искаш ли да спечелиш пет лева. Ето, дърва. Тия дърва – в мазенцето. М?* (*Сочи с ръка към мазето.*) Антон (*въртва глава надясно с повдигане на брадичката*). *Добре* [Горе на черешата, 00:06:20].

Вторият жест (фиг. 4) *накланям глава ту към едното, ту към другото рамо* (*с повдигане на брадичката*) представлява накланяне на главата ту към едното, ту към другото рамо, при което в крайните точки на движението брадичката леко се повдига, срв.: ● *Втората световна война. Унгария. Български войник ухажда унгарска девойка, но заради езиковата бариера те не могат да се разберат. Войникът ѝ предлага да понаучи български език, тъй като според него той е „световен език“. И потвърждава това с наклоняване на главата ту към едното, ту към другото рамо* [Тримата от запаса, 00:16:52].

Фигура 4

б. (фиг. 5) без участието на брадичката (*въртя глава наляво-надясно*) – **стандартно несъгласие**: главата се движи наляво-надясно, описва права линия (_), т.е. в крайните точки на движението брадичката не се повдига, след това главата се връща в изходно положение., срв.: ● *Кольо Колев (върти глава наляво-надясно). Не, не! Моля ти се, аз не съм човек, а собственик, ти си наемател* [Малка нощна приказка, 00:25:05].

Фигура 5

Стандартният жест за несъгласие (фиг. 5), както и нестандартният за съгласие (фиг. 3) се използват в съкратен вариант *врътвам глава наляво или надясно*, т. е. главата се врътва само на едната страна, брадичката не се повдига нагоре в крайната точка на движението, след това главата се връща в изходно положение, срв.: Учителят. *А бащата ти, майка ти у вас ли живеят?* Асен. *Майка ми... работи до късно. Учителят. А баща ти?* Асен (*врътва глава надясно*). *Нямам* [Учител, 00:04:24].

Изложените по-горе особености показват, че в съзнанието на българина отсъства ярко изразената и последователна връзка на жестовете за съгласие и несъгласие в общуването на другите народи, където вертикалът е „да“, а хоризонталът – „не“. Срв.: „*да*“ ‘*наклоны головы вниз и вверх*’ (Akishina, Kano 1980, p. 162), „*нет*“ ‘*двигать головой, разворачивая ее лицом то к правому, то к левому плечу*’ (Akishina, Kano 1980, p. 157); “*oui*” ‘*hocher la tête verticalement de haut en bas, d’avant en arrière, une ou plusieurs fois*’ (Caradec 2005, 45)⁸, “*non*” ‘*secouer franchement la tête de gauche la tête à droite et de droite à gauche*’ (Caradec 2005, p. 46)⁹.

Това, че вертикалът и хоризонталът не са основни критерии при определяне значенията на българските жестове, е отразено и в езика, където една и съща номинация представя както съгласие, така и несъгласие, срв.: ● *По гласа ѝ Нелън разбра, че очаква съгласието му. Вече не подозираше, че тя може да му навреди, затова само кимна утвърдително с глава* (Чалъков). ● *Виртуозът: Аз?!? (Кима отрицателно.) Никога в живота си не съм предполагал каквото и да било* (Стратиев). ● *Двамата клатят утвърдително с глави* (Попов). ● *Последваха молби, на които всеки от служителите вдигаше рамене и клатеше отрицателно глава* (Райчева).

Очертаната сложна картина на нестандартните и стандартните жестове обуславя още една специфична особеност на българските жестове с глава за означаване на съгласие или несъгласие – задължителен вербален израз, съпровождащ изпълнението им, срв.: ● Директорката. *Николова, теб мога да оправдая, защото си избягвала прекия контакт. Но ти, Петров, да влезеш в открит бой с двама студенти. Не мога да те оправдая. И сега. Ако се разчуе? Няма да имам друг избор, освен да те уволня. Така че да се молим да не се разчуе.* Асен Петров (учител) (**върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката**). *Ще се молим* [11А, 00:51:50]. ● Надзирател (търси името на затворника в списъка). *Симеон Кръстев? Ганета (кима глава с повдигане на брадичката). Не, Божидар* [Матриархат, 00:46:37].

Без вербален съпровод, само по изпълнението, макар и рядко, може да определим значението на жеста. Това става само при старателно изпълнение и ясно различаване както плоскостта на изпълнение, така и положението на брадичката. За пример може да послужи следната сцена от филма „Таралежите се раждат без бодли“ (1971 г.): ● Момче. *Коко, ела. (Отиват настрани, прегръща го през раменете и му шепне нещо.) Сега ще отидеш вкъщи ... (Нататък не се чува.) Коко (свива ръка в юмрук, слага палец в устата, върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката). Демби, ела! (Демби идва, тримата се прегръщат през раменете и си шепнат.) Демби (енергично кима с глава). Може!* [Таралежите се раждат без бодли, 01:00:57].

Жестът **върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката** не се съпровожда с вербален израз, който да определи значението, но затова пък от изпълнението му много ясно се вижда движение на главата по хоризонтал с леко повдигане на брадичката в крайните му точки, което е основание да го възприемем като нестандартен със значение за съгласие. По-нататъшното развитие на ситуацията подсказва, че Коко се съгласява да направи нещо заедно с Демби, което накрая Демби потвърждава вербално с думата *може*, съпровождаща стандартния жест **кима с глава** със значение за съгласие.

Обаче невинаги в процеса на реалното общуване може лесно да се определят видът и значението на жеста. Причина за това са най-различни фактори, сред които:

– самият факт, че в българското общуване има две двойки жестове, в които съгласието и несъгласието се изразяват както с вертикално, така и с хоризонтално движение на главата, и изпълнения, предполагащи минимални различия, съвсем естествено възникват недоразумения, т.е. неправилно възприемане на значенията им, срв.: ● *Качвала ли си се някога на кон, пита ме тя, като че ли не е очевидно. Не, само на тролей петица, казвам аз, щото това си е чистата истина. ... Значи ти е за първи път, обобщава ситуацията тя, а аз кимам отривисто с глава нагоре-надолу и наляво-надясно, за да изчистим всички недоразумения* (Хаджииванова);

– живото общуване понякога не позволява ясно да се проследи изпълнението на жеста, да се чуе вербалният съпровод, да се разгледат всички детайли при изпълнението на жеста, в частност особено трудно е да се определи положението на брадичката, в резултат на което възникват ситуации от типа:

● *Обяснявам му в кое време и при кого искам да отида. Кима. Да? Или не?* (Илиев).

Възникващите недоразумения се преодоляват най-вече чрез речевото съпровождане, еднозначно определящо значението на жеста. В случаите, когато по някаква причина вербален израз липсва, то в ситуацията, в която се изпълнява жестът, могат да присъстват други невербални средства от типа на действието (1), мимика (2) или някакво обстоятелство (3), изясняващо съдържанието се в него информация, срв.:

(1) и (3)¹⁰ ● – *Слушай, друже! Имам сестра в Сараево... Нещо е станало... Загубихме се... Ще ти дам адреса ѝ... Ще провериш ли?... Ето тук и моят адрес и телефон... Рахни кимна с глава и запасникът припряно надраска информацията на планишета си...* (Кирилов). (2) ● – *Здрасти. Обслужи първо дамата. Аз съм ок, ще изчакам. Той завърта глава. Чудя се това знак „не“ ли е...? Очите му показват несъгласие* (Тенев).

Описаното в този параграф обяснява контекстуалната (в широкия смисъл на думата) зависимост на българските жестове за съгласие и несъгласие в процеса на общуване, изразяваща се в присъствието на задължителни вербални или невербални средства, което не е характерно за свободно функциониращите аналогични жестове на другите народи, тъй като тяхното изпълнение (по-точно посоката на движението) конкретно сочи съгласие или несъгласие и те практически не се нуждаят от пояснения.

II. Типови ситуации и сфери на функциониране на нестандартните и стандартните жестове

По своята същност анализираните жестове са паралингвистични знаци, с помощта на които в процеса на общуване се изразява положителна или отрицателна реакция. Изборът на нестандартен или стандартен жест за реакция зависи от сферата на общуване, типа ситуация, а също от субективното отношение на изпълнителя както към ситуацията, така и към събеседника.

Ще разгледаме функционирането на нестандартните и стандартните жестове в две основни сфери (битовата и деловата), като анализираме особеностите им в три характерни за тях типови ситуации: **а.** в ситуации на непосредствена (*без да обмислям*) и преценяваща (*обмислям*) реакция, в които изпълнението на жеста е свързано с времевите параметри на реакцията (*веднага – не веднага*); **б.** в ситуация на императив/категоричност, обусловена от емоционално-волевото поведение на изпълнителя (*харесва ми – не ми харесва, искам така – не искам така*), в които изпълнението на

жеста има отношение към кинетичните параметри на реакцията – интензивност, скорост.

Ситуацията на непосредствената реакция е характерна предимно за битовата сфера. Жестът се изпълнява веднага, не бързо, но и не бавно. Това е основната, практически единствената ситуация, в която преобладава използването на нестандартните жестове (изпълнявани с участието на брадичката). Те изразяват съгласие или несъгласие в непринудена, неофициална обстановка. Реакцията с тези жестове се характеризира със своеобразен автоматизъм; тяхното използване обикновено е спонтанно, тъй като съгласието или несъгласието на изпълнителя предварително е сформирано и не предполага обмисляне в момента на общуване. С други думи, реагирайки, изпълнителят се ръководи от определени факти, от своите „готови“ или в момента приемани решения, които се основават на вътрешните му подбуди, възприети убеждения и разбирания, срв.: ● Управителят на почивната станция. *Значи, работите?! Мария (върти глава наляво-надясно с вдигане на брадичката). Нещо такова! Завърших курсове за медицински сестри!* [Обич-1, 00:16:40]. ● Управител на почивна станция. *А, вие студентка ли сте?* Мария. *(кима глава с повдигане на брадичката). Не!* [Обич-1, 00:16:34]. ● Миша (5 – 6-годишно дете). *Чичо Адаме, нали мама и тати не са лоши? Защо се карат?* Чичо Адам (възрас-тен уличен музикант) *(кима глава с повдигане на брадичката). Не, моето момче. Родителите са най-добрите хора в света* [Малка нощна приказка, 00:14:36].

Ситуацията на преценяваща реакция, в която функционират основно стандартните жестове, е присъща както на битовата, така и на деловата сфера. Жестът се изпълнява плавно и бавно, съпровожда се с внимателно вслушване в думите на събеседника. Ситуацията предполага обмисляне на съгласието (*кимам с глава*) или несъгласието (*въртя глава*) преди или по време на изпълнението на жеста. Процесът на обмисляне е свързан с необходимостта да се вникне в същността на изказването на събеседника, за да се вземе съответното решение

Присъствието на стандартните жестове в битовата сфера¹¹ е достатъчно осезаемо, срв.: ● Аспирантката. *Нали ще дойдете довечера?* Доц. Денев *(замисля се за миг и кима с глава). Да...* [Двойникът, 00:03:08]. ● Лиза. *Протестираш ли?* Иво. *Войниците не протестират, забранено е.* Лиза. *(леко се замисля, върти глава наляво-надясно). Аз няма да ти преца* [Крадецът на праскови, 00:59:47].

Ситуацията на преценяващата реакция, характерна предимно за стандартните жестове, заема водещо място в деловото общуване¹², тъй като спецификата на деловата сфера е свързана преди всичко с обсъждане и приемане на решения. По време на официални разговори, преговори, заседания и т. н. с тях се изразява или подкрепя вербално означено съгласие или несъгласие, срв.:

Дискусия „Левите дилеми днес“: ● И. Б. *За Шриланка не съм изненадана, защото в Южна Индия винаги е имало силни комунистически партии ... А. С. (бавно кима с глава). Да* [Кръг Квадрат / еп. 57, 00:10:40]. ● А. Р. *Борбата за съвременната левица е аскетична борба. И. Б. (в знак на несъгласие върти глава наляво-надясно)* [Кръг Квадрат / еп. 57, 00:39:31].

Дискусия „Социалните мрежи и политиката“: ● *Участниците обсъждат ролята на интернет и вестниците в социалния живот на обществото. Докато А. Р. излага своето виждане, И. С. в знак на съгласие бавно и многократно кима с глава* [Кръг Квадрат / еп. 24, 00:10:15]. ● А. Р. *Виждате какво става, като умре човек, някакъв човек, по-известен човек. Ми те се радват. Те се радват. Следва еуфория на нещо, което никога пред хората не може да направи, защото ще се изложи ... Р. И. (в знак на несъгласие няколко пъти бавно завърта глава наляво-надясно)* [Кръг Квадрат / еп. 24, 00:35:06].

Използването на стандартните жестове е също така установена практика в училище и в университетската аудитория (Videnov 1982, p. 34), където при правилен отговор преподавателят кима с глава, а при неправилен – върти глава наляво-надясно, срв. например: ● *Учителката показва на децата картончетата със задачи, които трябва да се решат. Отговорите са правилни, учителката кима с глава.* [Открит урок по математика в 1 клас, 00:01:16]

Ситуацията на императивната/категоричната реакция е свързана с преценяващата функция, която тук се основава на емоционално-волевото състояние на изпълнителя, а не на познавателно знание, отразяващо реалността. Жестът се изпълнява рязко, бързо и енергично, обикновено няколко пъти, а също може да се съпровожда с отмятане на главата. Той предполага субективна категоричност на съгласието кимам с глава или на несъгласието върти глава наляво-надясно. В тази ситуация функционират предимно стандартните жестове както в битовата (1), така и в деловата (2) сфера.

(1) ● Учителят. *Искам да ми обещаеш, ама мъжки. Асен (кима с глава неколкократно, енергично)* [Учител, 00:09:26]. ● *Караиван коли козлето, което Мария харесва. Мария (крещи силно и върти глава наляво-надясно, отмятайки я назад). Не, не, не* [Козият рог, 00:58:38]. ● Рени. ... *Помъкнала съм три куфари рокли ... Павел. Е, вече не са три ... Рени. (енергично кима глава с повдигане на брадичката и отмятане на главата назад). Ох, недей моля ти се, щото ... Ужас!* [Оркестър без име, 00:38:59].

(2) ● Проф. Т. В. *Здравната карта е един механизъм само за ограничаване на конкуренцията. ... Водеща. Така ли е според М. М., който е административен директор на болницата „Сърце и мозък“ в Плевен ... М. М. Добър ден на всички. (Енергично кима с глава.) Да! Категорично да!* [Конференция в Плевен „Здравеопазване и иновации“, 01:22:18]. ● И. Б. *(върти глава наляво-надясно.) Не-не! Първо, има и те са абсолютно несъпоставими* [Кръг Квадрат / еп.57, 00:51: 54].

III. Взаимодействие на нестандартните и стандартните жестове в процеса на невербалното общуване: взаимозаменяемост и съвместимост

В процеса на функциониране съпадащите по значение, но различаващи се по изпълнение жестове си взаимодействат, в частност влизат в отношения на взаимозаменяемост и съвместимост.

Взаимозаменяемостта на нестандартните и стандартните жестове за *съгласие/несъгласие* е достатъчно разпространено явление в общуването на българите. По този повод ще цитираме А. Ефтимова, която отбелязва: „... при утвърждаване комуникантите кимат с глава, но при несъгласие правят същия жест“ (Eftimova 2002, p. 112). Срв. например използването на нестандартния жест *кимам глава с повдигане на брадичката* при вербално изразено съгласие: ● Христова (журналистка). *Ето я статията. Вече две седмици „лежи“ набрана. Но да знаете, че тя ще излезе. Това е истина и трябва да излезе. Разбрахте ли?* Вуйчо Георги (*кима глава с повдигане на брадичката*). *Разбрах* [Рицар без броня, 00:55:57]. ● Детето. *Тате? Бащата. Хм?* Детето. *А мога ли да ям едновременно боба и ошав?* Бащата (*кима глава с повдигане на брадичката*). *Можеш, тате... (Кима глава с повдигане на брадичката.) Можеш* [Солено и сладко, 00:09:53].

Взаимозаменяемостта е резултат от взаимовлиянието на нестандартните и стандартните двойки в процеса на общуване. Тя произтича най-вече от съпадението на плоскостта на изпълнение, предполагащо пренос на значенията, т.е. семантически изменения, при които значението на нестандартния жест заменя значението на стандартния и обратно.

В наше време влиянието на западноевропейската култура активизира стандартните жестове в битовата сфера в ситуациите на непосредствена реакция, където по принцип функционират основно нестандартните. Стандартните жестове придобиват популярност сред определена част от населението на големите градове и най-вече сред младежта. Обаче те нито изместват нестандартните, нито нарушават процеса на комуникация, тъй като по принцип във всяка конкретна ситуация присъстват определени „указатели“ (вербални или невербални) за значението на жеста.

Съвместимост на нестандартните и стандартните жестове. По време на общуването събеседниците могат да използват едновременно както нестандартните, така и стандартните жестове, срв.: ● Мария. *Много добре изглеждате, само не забравяйте да се пазите!* Николай. *Сега не сме в болница, нали?! Мария (кима с глава). Добре, добре!* Николай. *Нали не се сърдите, че ви се обадох?! Мария (кима глава с повдигане на брадичката). Не, даже очаквах* [Обич-2, 00:24:55].

Съвместното използване на нестандартните и стандартните жестове също по никакъв начин не нарушава комуникацията, тъй като употребата им се ре-

гулира от описаната по-горе специфика на физическото изпълнение и функционирането им в процеса на общуването.

Съвместимостта разкрива интересна закономерност – в конкретните ситуации, в които се използват както стандартни, така и нестандартни жестове, обикновено стандартните играят второстепенна роля, водещи са нестандартните, срв.: ● Старецът (*върти глава наляво-надясно*). *Не може... Не може да се изтеглиш от този свят... небръснат. (Върти глава наляво-надясно.) Не може... небръснат и с черно под ноктите. (Кима глава с повдигане на брадичката.) Не може...* [Януари, 01:24:15]. ● Лиза. *Кажми ми... Иво. Какво? Лиза. Че ме обичаш. Иво. Не знаеш ли? Лиза. Кажми ми. Иво. Обичам те! И винаги! До края! Искаш ли още? Лиза. (върти глава наляво-надясно след това кима глава с повдигане на брадичката). Не...* [Крадецът на праскови, 00:58:36].

Стандартният жест *въртя глава наляво-надясно* в примерите по-горе илюстрира несъгласие, но окончателното му „огласяване“ е представено от нестандартния жест за несъгласие *кима глава с повдигане на брадичката*. Срв. още примери, където стандартният жест *кима с глава* означава съгласие, което накрая се потвърждава от нестандартния *въртя глава наляво-надясно с повдигане на брадичката*: ● Парашев (учител). *А сега малко патешко ходене – ей така. (Прикляка и тръгва надолу по стълбите, хванал мочките на ушите си с два пръста и свити юмруци.) Десет пъти. Нагоре и обратно. Радо. Аз казвам пет. Парашев (кима с глава). Десет пъти, моето момче, десет. Да ти станат ясни някои работи. Радо. Значи десет!?* Парашев (*върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката*). *Десет* [Всичко е любов, 01:13:20]. ● *Бащата на една от героините от филма „Чужденецът“ търси французина Жерар, за да го накара да се ожени за нея. Пристига във Франция при майка му, която го кани вкъщи и му предлага почерпка. Майката (свила в лакти ръце, държи пред себе си в едната ръка кана със сок, а в другата – бутилка вино и пита на френски) Сок или вино? (Леко изнася напред ръката с бутилката вино.) Бащата (въртвя глава наляво с повдигане на брадичката). Ако може ... (Кима с глава.) ... Винце, ако може ... (Върти глава наляво-надясно с повдигане на брадичката.)* [Чужденецът, 00:51:33].

Може да се предположи, че в българското невербално общуване като основни са се закрепили нестандартните жестове за *съгласие/несъгласие*, а стандартните – най-вероятно като допълнително средство за изразяване на определени нюанси, свързани с обмислянето на съгласието и несъгласието или с емоционално-волевата проява на изпълнителя.

Съвместимостта на нестандартните и стандартните жестове наред с взаимозаменяемостта са пряко доказателство за наличието в българската невербална система на микросистема, формирана на базата на паралелно съществуващи единици, противопоставящи се на формално (изпълнение) и

семантическо (значение) равнище, които с помощта на допълнителни езикови и неезикови средства успешно функционират в комуникативния акт.

IV. Статус на нестандартните и стандартните жестове с глава, означаващи съгласие и несъгласие, в невербалната система на българите

Стандартните жестове се смятат от някои автори за заимствани и се определят даже като нехарактерни за българската невербална система. По този повод М. Виденов пише за стандартния жест за съгласие следното: „По време на сеансите няколко пъти наблюдавахме същата семантика да се предава с бавно кимане на глава от горе надолу, т.е. жестът се изпълнява по „европейски“ образец“ (Videnov 1982, p. 34). Според него, както вече беше отбелязано, този „европейски“ жест е характерен най-вече за академическото общуване – използва се в университетската и ученическата аудитория.

Тук може да се съгласим с М. Виденов, тъй като по време на неговото изследване нестандартните жестове, изразяващи непосредствена реакция в неофициална, непринудена обстановка, са заемали в общуването на българите господстващо положение. Срв. например сцена от филма „Таралежите се раждат без бодли“ (1971 г.), в който стандартният жест по хоризонтал („не“) еднозначно се възприема като „да“: ● Любчо, учил в чужбина (в Брюксел), е за пръв път в българско училище и разговаря за игри със своя съученик Николай. Николай. Ами и на подводници ли не знаеи? Любчо. Как на подводници? Николай. А морски шах знаеи? Любчо. (*върти глава наляво-надясно*). Николай. Знаеи? Любчо. *Не* [Таралежите се раждат без бодли, 00:04:26].

Обаче анализът на жестовете с глава, означаващи съгласие и несъгласие, във филми, които са снимани, започвайки от средата на миналия век до наши дни, показва, че стандартните жестове са се използвали и се използват не само в деловото общуване, но и в бита, най-често при изразяване на категоричност на съгласието или несъгласието. Срв. например сцена от филма „Двойникът“, излязъл през 1979 г., където в битовото общуване се използва стандартният жест *кима с глава*: ● Денев съветва продавача как да поставя по-високи цени на по-евтините салами, които си приличат с по-скъпите, като сменя етикетите. Денев. Мерси. Тука к'во пише? Продавач. Шумен – 2,40. Денев. А така. Какво правиме с това? (Показва етикета.) А?! Хвърляме го! Продавач (*кима с глава*). Хвърля. Денев. Хвърляме го. Точно така. Мерси. Продавач (*кима с глава*). Да. Денев (*във всяка ръка държи по една палка салам*). Какво е това? Продавач. Салам. Денев. Салам Самоков ... И салам Русе. Точно така. Мерси. Продавач (*кима с глава*). Денев. Какво правиме? Приличат ли си?! Продавач (*кима с глава*). Приличат си. Денев. А така. Значи? (Кръстосва ръцете със саламите така, че да си сменят местата.) А? Продавач (*кима с глава*). Да [Двойникът, 00:08:19]. Срв. още във филма „Любимец 13“ (1958 г.): ● Николай Младенов. Сигурно сте годе-

ници? Елена (*сmee се, махва с ръка и върти глава наляво-надясно*). *Не, не сме* [Любимец 13, 00:08:11].

Изложеното по-горе, а също наблюденията ни на невербалното поведение на българите при изразяване на съгласие и несъгласие, дава основание да твърдим, че стандартните жестове не са нещо ново или необичайно в българската система на общуване. Те присъстват в нея паралелно с нестандартните и си взаимодействат с тях.

V. Заключение

В българското невербално общуване за изразяване на съгласие и несъгласие функционира микросистема жестове с глава, състояща се от две противопоставящи се двойки – нестандартна и стандартна:

– двойките се противопоставят по участието (нестандартна) или неучастието (стандартна) на брадичката в изпълнението на жеста;

– отделните членове на тези двойки се противопоставят по плоскостта на изпълнение: по вертикал се изпълняват нестандартното „не“ и стандартното „да“, а по хоризонтал – нестандартното „да“ и стандартното „не“.

Наличието на две двойки жестове понякога е причина за недоразумения при възприемането на значенията им, но то се преодолява чрез практически задължителния вербален съпровод или допълнителни невербални средства.

В процеса на общуване нестандартните и стандартните жестове си взаимодействат и влизат в отношения на взаимозаменяемост и съвместимост. Спецификата им на функциониране е свързана с характера на сферите на общуване и типовете ситуации. Набелязва се следната тенденция: нестандартните „участват“ основно в ситуациите на непосредствена реакция в битовото общуване, а стандартните заемат водещо място в ситуациите на преценяваща и императивна реакция в деловото и битовото общуване.

БЕЛЕЖКИ

1. С цел обективното отразяване на спецификата на анализиранияте жестове за илюстративен материал се използват сцени от български филми, които показват изпълнението и разкриват значенията им. Източници на анализа са също произведения от българската художествена литература, текстове от СМИ, речници и справочници.
2. В квадратни скоби се отбелязва названието на филма, часът, минутите и секундите на сцената, където е показан жестът.
3. В кръгли скоби без година и страница се отбелязват фамилиите на авторите на художествените произведения.
4. По сведения на Р. Якобсон подобни нестандартни жестове използват гър-

- ците от Атина, неаполитанците и калабрийците в Южна Италия (Yakobson 1970, p. 287).
5. Впрочем не се разграничава изпълнението на българските нестандартни и стандартни жестове с глава за *съгласие/несъгласие* и в теоретичните изследвания, където обикновено се посочва противоположното значение на нестандартните, а се описва изпълнението на стандартните жестове, срв.: „В България при изразяване на потвърждение и съгласие въртят глава от ляво надясно ...“ (Grigor'eva et al. 2001, p. 214). Описанието практически съвпада с описанието на руския жест за несъгласие, срв. речниковата статия: „ПОКАЧАТЬ ГОЛОВОЙ II часть Жестикулирацията леко върти глава наляво-надясно и още един път наляво“ (Grigorieva et al. 2001, p. 106).
 6. В българския език няма специални номинации, които да разграничават нестандартните от стандартните жестове, практически във всички случаи се използват глаголите *кимам*, *въртя*, *клатя* в съчетание с *глава*. По тази причина в по-нататъшното изложение номинациите на нестандартните жестове ще включват основната си характеристика „с *повдигане на брадичката*“.
 7. –изходно положение.
 8. „*да*“ ‘*кимам с глава по вертикал нагоре-надолу, напред-назад еднократно или многократно*’.
 9. „*не*“ ‘*рязко клатя глава отляво – надясно и отдясно-наляво*’.
 10. Обстоятелството, че събеседникът е сърбин, недвусмислено сочи стандартен жест.
 11. Не се изключва функционирането на нестандартните жестове в тази ситуация, но се среща по-рядко, срв.: ● *Лина Николова. Освен това всички сме свидетели, че те първи ни нападнаха. Директорката. А така ли беше? Асен Петров (поглежда Николова, леко се замисля и въртва глава наляво с повдигане на брадичката). Да* [11А, 00:50:59].
 12. Частично потвърждение на този факт намираме в изследването на Ц. Боянкина за медийния жанр *интервю*, в което тя въз основа на количествена оценка на жестовете за съгласие стига до извода, че „изразяването на положителна оценка посредством паралингвистични изрази става с поклащане на главата по вертикална линия ...“ (Boyankina 2019, с. 129).

ЛИТЕРАТУРА

- АКИШИНА, А.; КАНО Х., 1980. *Словарь русских жестов и мимики*. Токио: Наука, 341 с.
- БОЯНКИНА, Ц., 2019 Режим(ът) за невербално съгласие и несъгласие в публицистични телевизионни програми (анализ на интервюта в сутрешния блок по нова телевизия), *Съвременна лингвистика*, № 2. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 123 – 131.

- ВИДЕНОВ, М., 1982. Към българската паралингвистика. *Годишник на СУ „Климент Охридски“*. Т. 72, № 1. София: Факултет по славянски филологии, с. 6 – 93.
- ГРИГОРЪЕВА, С.; ГРИГОРЪЕВ, Н.; КРЕЙДЛИН, Г., 2001. *Словарь языка русских жестов*. Москва – Вена: Языки русской культуры, 251 с.
- ДМИТРИЕВА, Л.; КЛОКОВА, Л.; ПАВЛОВА В., 2003. *Словарь языка жестов*. Русские словари. Москва: Астрель, АСТ Ермак, 319 с.
- ЕФТИМОВА, А., 2002. *Невербалната комуникация в телевизията: психолингвистична и семиотична перспектива*. София: СЕМА РШ, 138 с.
- КОНОВА, М., 2018. *Киване и покачиване головой в русской и българской культурах. Русский язык за рубежом*. Специальный выпуск. Русистика Болгарии, с. 76 – 80.
- КРЕЙДЛИН, Г., 2002. *Невербальная семиотика*. Москва: Новое литературное обозрение (Научное приложение. Вып. XXXIX), 592 с.
- КРЕЙДЛИН, Г.; АРКАДЪЕВ, П.; ЛЕТУЧИЙ, А., 2020. *Язык и семиотика тела*. Т. 1. *Тело и телесность в естественном языке и языке жестов*. Москва: НЛО. 672 с.
- ЯКОБСОН, Р. (США), 1970. Даинетвмимике. *Язык и человек*. Сборник статей памяти профессора Петра Саввича Кузнецова (1899 – 1968). Москва: Московски университет, с. 284–289.
- ANDONOVA, E.; TAYLOR, N., 2012. Nodding in dis/agreement: a tale of two cultures. *Cognitive Processing* 13 Suppl 1(S1):S79-82. URL: https://www.researchgate.net/publication/230746254_Nodding_in_disagreement_a_tale_of_two_cultures (видян на 20.07.2018).
- SARADEC F., 2005. *Dictionnaire des gestes*. Librairie Arthème Fayard, 306 p.

Рисунки

Николай Николаев Кънев

ИЗТОЧНИЦИ

Художествена литература

- ДАВИДКОВ, И. *Проза. Далечните бродове. Къшей хляб за пътника. Вечерен разговор с дъжда*. Народна младеж. С., 1979.
- ИЛИЕВ, А. *Реваниът на Тангра*. София: Аргус. 2008.
- КИРИЛОВ, Х. *Рахни*. Електронно списание LiterNet, 24.03.2005, № 3 (64).
- ПОПОВ, Ф. *Път сред хората*. Литературен филмов сценарий. Издателство SNS София 2017.

- РАЙНОВ, Б. *Тайфуни с нежни имена*. София: Народна младеж, 1977.
- РАЙЧЕВА, С. Баба Здравка В: *Черга пъстроцветна*. 100 творби на 66 български автори от 3 континента. Издателство СИМОЛИНИ София, 2016.
- СТОЙКОВ, Г. Екскурзоводката. Електронно списание *Литературен свят*, брой 6, февруари 2009.
- СТРАТИЕВ, С. *Рейс*. София: Български писател, 1982.
- ТЕНЕВ, С. *Все два лева, а различна стойност*. URL: <https://m.facebook.com/2128077470538891/> (видян на 23.08.2019).
- ХАДЖИИВАНОВА, К. *Първият път*. В-к „Днес“, 16.08. 2007.
- ЧАЛЪКОВ Н. *Железният скипър*. изд. няма, С., 2000.

Филми и видеа

- Всичко е любов (филм, 1979): режисьор Борислав Шаралиев; сценарий Боян Папазов. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/113-vs-love>
- Горе на черешата (филм, 1984): режисьор Мариана Евстатиева-Биолчева; сценарий Рада Москова. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/26-gore-na-chereshata-sas-subtitri>
- Двойникът (филм, 1979): режисьор Николай Волев; сценарий Братя Морареви. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/42-dvoinikat-sas-subtitri>
- Козият рог (филм, 1972): режисьор Методи Андонов; сценарий Николай Хайтов. URL: <https://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/6-koziqt-rog>
- Конференция в Плевен „Здравеопазване и иновации“ (видео, 2022). юі
- Малка нощна приказка (филм, 2006): режисьор Николай Акимов; сценарий Людмил Станев. URL: - <https://www.youtube.com/watch?v=GYcoyBnWUYU>
- Матриархат (филм, 1977): режисьор Людмил Кирков; сценарий Георги Мишев; по едноименната повест на Георги Мишев. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/45-matriarhat-sas-subtitri>
- Обич-1 (филм, 1972): режисьор Людмил Стайков; сценарий Александър Карасимеонов и Константин Павлов; по романа „Обич“ на Александър Карасимеонов. URL: https://www.videoclip.bg/watch/1041657_obich-1972-bg-audio-chast-1-dvd-rip-audiovideo-orfej-2010
- Обич-2 (филм, 1972): режисьор Людмил Стайков; сценарий Александър Карасимеонов и Константин Павлов; по романа „Обич“ на Александър Карасимеонов. URL: https://www.videoclip.bg/watch/1041658_obich-1972-bg-audio-chast-2-dvd-rip-audiovideo-orfej-2010

- Оркестър без име (филм, 1981): режисьор Людмил Кирков; сценарий Станислав Стратиев. URL: <https://www.dailymotion.com/video/x8zu3ae>
- Открит урок по математика в 1 клас на ЧОУ „Талант“ (видео, 2017). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tdcdhBe1a1w>
- Рицар без броня (филм, 1966): режисьор Борислав Шаралиев; Сценарий Валери Петров. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/109-obich>
- Солено и сладко (късометражен филм, 2011): режисьор: Поли Генчева; сценарий Деян Енев, Поли Генчева. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b47qe3Z-j1o>
- Таралежите се раждат без бодли (филм, 1971): режисьор: Димитър Петров; сценарий Братя Мормареви. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/7-taralezhite-se-razhdad-bez-bodli-sas-subtitri>
- Тримата от запаса (филм, 1971): режисьор: Зако Хеския; сценарий: Павел Вежинов. URL: <https://bnt.bg/bg/a/trimata-ot-zapasa>
- Учител (късометражен филм, 2014): режисьор Орлин Милчев-Атила; сценарий Радослав Петров и Орлин Милчев; по мотиви от разказа „Докато пари“ на Красимир Бачков. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qPYu2ivXkf4>
- Чужденецът (филм, 2012): режисьор и сценарий Николай Илиев. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=nsjWSKL9sTY&list=PLFmGm965KeaGpMlooDFqZBtgeIB_HnJs0&index=11
- Януари (филм, 2023): режисьор Андрей Паунов; сценарий Андрей Паунов, Алекс Барет; по мотиви от Йордан Радичков. URL: <https://zamundatv.com/yanuari-2023>.
- 11^A (филм, 2015): режисьор Михаела Комитова; сценарий Николай Колев. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2X6CTZnbERo&t=4318s>

LITERATURE

- AKISHINA, A.; KANO H., 1980. *Slovarь russkih zhestov i mimiki*. Tokio: Nauka, 341 s.
- ANDONOVA, E.; TAYLOR, H., 2012. Nodding in dis/agreement: a tale of two cultures. *Cognitive Processing* 13 Suppl 1(S1):S79-82. URL: https://www.researchgate.net/publication/230746254_Nodding_in_disagreement_a_tale_of_two_cultures (vidyan na 20.07.2018).
- BOYANKINA, Ts., 2019 *Rezhim(at) za neverbalno saglasie i nesaglasie v publitsistichni televizionni programi (analiz na intervvyuta v sutreshniya blok po nova televiziya)*, *Savremenna lingvistika*, no. 2. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pp. 123 – 131.

- CARADEC F., 2005. Dictionnaire des gestes. *Librairie Arthème Fayard*, 306 r.
- DMITRIEVA, L.; KLOKOVA, L.; PAVLOVA V., 2003. Slovary yazayka zhestov. *Russkie slovari*. Moskva: Astrely, AST Ermak, 319 s.
- EFTIMOVA, A., 2002. *Neverbalnata komunikatsiya v televiziyata: psiholingvistichna i semiotichna perspektiva*. Sofiya: SEMA RSH, 138 s.
- GRIGORYEVA, S.; GRIGORYEV, N.; KREYDLIN, G., 2001. *Slovary yazayka russkih zhestov*. Moskva – Vena: Yazayki russkoy kulyturay, 251 s.
- KONOVA, M., 2018. Kivanie i pokachivanie golovoy v russkoy i bolgarskoy kulyturah. *Russkiy yazayk za rubezhom*. Spetsialnyy vaypusk. *Rusistika Bolgarii*, pp. 76 – 80.
- KREYDLIN, G., 2002. *Neverbalnaya semiotika*. Moskva: *Novoe literaturnoe obozrenie* (Nauchnoe prilozhenie. Vayp. XXXIX), 592 s.
- KREYDLIN, G.; ARKADYEV, P.; LETUCHIY, A., 2020. *Yazayk i semiotika tela*, vol. Telo i telesnosty v estestvennom yazayke i yazayke zhestov. Moskva: NLO. 672 s.
- YAKOBSON, R. (SSHA), 1970. *Da i net v mimike. Yazayk i chelovek*. *Sbornik statey pamyati professora Petra Savvicha Kuznetsova (1899 – 1968)*. Moskva: Moskovski universitet. pp. 284 – 289.
- VIDENOV M., 1982. Kam balgarskata paralingvistika. *Godishnik na SU “Kliment Ohridski”*. T. 72, 1. Sofiya: Fakultet po slavyanski filologii, pp. 6 – 93.

Illustrations

Nikolay Nikolaev Kanev

Fiction

- CHALAKOV N. *Zhelezniyat skiptar*. *izd. nyama*, S., 2000.
- DAVIDKOV, I. *Proza. Dalechnite brodove. Kashey hlyab za patnika. Vecheren razgovor s dazhda*. Narodna mladezh. S., 1979.
- HADZHIIIVANOVA, K. Parviyat pat. *V-k “Dnes”*, 16.08. 2007.
- ILIEV, A. *Revanshat na Tangra*. Sofia: Argus. 2008.
- KIRILOV, H. Rahni. *Elektronno spisanie LiterNet*, 24.03.2005, № 3 (64).
- POPOV, F. *Pat sred horata*. *Literaturen filmov stsenariy*. Izdatelstvo SNS Sofia 2017.
- RAYNOV, B. *Tayfuni s nezhni imena*. Sofia: Narodna mladezh, 1977.
- RAYCHEVA, S. *Baba Zdravka V: Cherga pastrotsvetna*. 100 tvorbi na 66 balgarski avtori ot 3 kontinenta Izdatelstvo SIMOLINI Sofia, 2016.
- STOYKOV, G. *Ekskurzovodkata. Elektronno spisanie Literaturen svyat*, broj 6, fevuari 2009.
- STRATIEV, S. *Reys*. Sofia: “Balgarski pisatel”, 1982.

TENEV, S. *Vse dva leva, a razlichna stoynost*. URL: <https://m.facebook.com/2128077470538891/> (vidyan na 23.08.2019).

Movies and videos

- Vsichko e lyubov (film, 1979): rezhisior Borislav Sharaliev; stsenariy Boyan Papazov. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/113-vs-love>
- Gore na chershata (film, 1984): rezhisior Mariana Evstatieva-Biolcheva; stsenariy Rada Moskova. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/26-gore-na-chereshata-sas-subtitri>
- Dvoynikat (film, 1979): rezhisior Nikolay Volev; stsenariy Bratya Mormarevi. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/42-dvoynikat-sas-subtitri>
- Koziyat rog (film, 1972): rezhisior Metodi Andonov; stsenariy Nikolay Haytov. URL: <https://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/6-koziqt-rog>
- Konferentsia v Pleven „Zdraveopazvane i inovatsii“ (video, 2022). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cWE5Pvys0Tk>
- Kradetsat na praskovi (film, 1964): rezhisior Valo Radev; po ednoimennata povest na Emiliyan Stanev. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/48-kradetzat-na-praskovi-sas-subtitri>
- Krag Kvadrat / ep.24: Sotsialnite mrezhi i politikata (video 2023). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8JCD-wcqgns>
- Krag Kvadrat / ep.57. Levite dilemi dnes (video, 2024). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Mb6HkQI6XrE>
- Lyubimets 13 (film, 1958): rezhisior Vladimir Yanchev; stsenariy Vladimir Yanchev, Lyuben Popov. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/18-lyubimetz-13-sas-subtitri>
- Malka noshtna prikazka (film, 2006): rezhisior Nikolay Akimov; stsenariy Lyudmil Stanev. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GYcoyBnWUYY>
- Matriarhat (film, 1977): rezhisior Lyudmil Kirkov; stsenariy Georgi Mishev; po ednoimennata povest na Georgi Mishev. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/45-matriarhat-sas-subtitri>
- Obich-1 (film, 1972): rezhisior Lyudmil Staykov; stsenariy Aleksandar Karasimeonov i Konstantin Pavlov; po romana „Obich“ na Aleksandar Karasimeonov. URL: https://www.videoclip.bg/watch/1041657_obich-1972-bg-audio-chast-1-dvd-rip-audiovideo-orfej-2010
- Obich-2 (film, 1972): rezhisior Lyudmil Staykov; stsenariy Aleksandar Karasimeonov i Konstantin Pavlov; po romana „Obich“ na Aleksandar Karasimeonov. URL: https://www.videoclip.bg/watch/1041658_obich-1972-bg-audio-chast-2-dvd-rip-audiovideo-orfej-2010

- Orkestar bez ime (film, 1981): rezhisyor Lyudmil Kirkov; stsenariy Stanislav Stratiev. URL: <https://www.dailymotion.com/video/x8zu3ae>
- Otkrit urok po matematika v 1 klas na ChOU „Talan“ (video, 2017). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tdcdhBe1a1w>
- Ritsar bez bronya (film, 1966): rezhisyor Borislav Sharaliev; Stsenariy Valeri Petrov. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/109-obich>
- Soleno i sladko (kasometrazhen film, 2011): rezhisyor: Poli Gencheva; stsenariy Deyan Enev, Poli Gencheva. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b47qe3Z-j1o>
- Taralezhite se razhdad bez bodli (film, 1971): rezhisyor: Dimitar Petrov; stsenariy Bratya Mormarevi. URL: <http://media.sgbbg.com/index.php/igralni-filmi/7-taralezhite-se-razhdad-bez-bodli-sas-subtitri>
- Trimata ot zapasa (film, 1971): rezhisyor: Zako Heskia; stsenariy: Pavel Vezhinov. URL: <https://bnt.bg/bg/a/trimata-ot-zapasa>
- Uchitel (kasometrazhen film, 2014): rezhisyor Orlin Milchev-Atila; stsenariy Radoslav Petrov i Orlin Milchev; po motivi ot razkaza „Dokato pari“ na Krasimir Bachkov. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qPYy2ivXkf4>
- Chuzhdenetsat (film, 2012): rezhisyor i stsenariy Nikolay Iliev. - URL: https://www.youtube.com/watch?v=nsjWSKL9sTY&list=PLFmGm965KeaGpMlooDFqZBtgeIB_HnJs0&index=11
- Yanuari (film, 2023): rezhisyor Andrey Paunov; stsenariy Andrey Paunov, Aleks Baret; po motivi ot Yordan Radichkov. URL: <https://zamundatv.com/yanuari-2023>
- 11^A (film, 2015): rezhisyor Mihaela Komitova; stsenariy Nikolay Kolev. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2X6CTZnbERo&t=4318s>

THE NON-STANDARD AND STANDARD HEAD GESTURES FOR AGREEMENT AND DISAGREEMENT IN THE BULGARIAN NONVERBAL SYSTEM (Attempt to describe and analyze)

Abstract. This article attempts to describe and analyze the Bulgarian microsystem of gestures for agreement and disagreement performed with the head. It is based on personal observations of real situations, namely evidence from gestures depicted in scenes from Bulgarian films. The microsystem includes parallel functioning gestures that are both non-standard, i.e. inherent in Bulgarian communication and not inherent in the communication of the vast majority of other nations, as well as

standard, characteristic of both the communication of other nations and Bulgarians. The article investigates the differences in their implementation, the conditions for distinguishing them in the process of communication and their systemic nature.

Keywords: gesture; nonverbal communication; non-standard; disagreement; standard; agreement

✉ **Prof. Dr. Gocho Gochev**

ORCID iD: 0000-0001-7399-6257

University of Veliko Tarnovo

St. Cyril and St. Methodius

1, Teodosii Tarnovski St

5003 Veliko Tarnovo

E-mail: gochev_g@abv.bg